

RÖSTER I SÖRMLAND

REDAKTÖR HÅKAN BOSTRÖM

STUDIEHANDLEDNING

Studiehandledning

Röster i Sörmland

antologi av Håkan Boström

En bok för alla 1996

För antologin gäller, liksom för alla antologier i En bok för alla, att redaktören gjort ett personligt urval av texter för boken. *Röster i Sörmland* innehåller bidrag från ett 80-tal författare och texterna är ordnade kronologiskt från 1 000-talet och fram till våra dagar.

Målsättningen är att innehållet ska ge nya infallsvinklar till upplevelser och kunskaper om landskapet och dess skildrare. Det är också tänkt att ni som deltar i cirkelna tillsammans ska kunna välja ut lämplig bredvidläsning, intressanta böcker eller ämnen som ni utifrån texterna i antologin kan gå vidare med, fördjupa er i för senare redovisning i studiecirkelein.

Röster i Sörmland tillsammans med studiehandledningen kan ses som grundmaterial för cirkeln. Därutöver väljer ni fritt de böcker och ämnen som bäst passar för er fördjupning.

Boktips finns både i anslutningen till de olika avsnitten och i slutet av studiehandledningen.

Biblioteken kan också stå till tjänst med tips som ansluter till antologins texter.

Första sammankomsten

Starta cirkeln genom att i samband med presentationen också inventera vilka kunskaper om Sörmland som finns hos var och en – kunskaper om landskapet och dess författare, vad ni läst och upplevt själva eller vad ni i övrigt känner till om ämnet. Era egna beröringspunkter med Sörmland kan vara allt från uppväxtår till besök i landskapet, och minnen kan vara utgångspunkter för inledande samtal.

Bläddra igenom boken och ta även en titt på boktipsen i studiehandledningen. Kanske hittar ni redan nu några författare eller ämnen som intresserar och kan bli bredvidläsning. Vänd er i så fall på en gång till biblioteket, som säkert kan skaffa fram den litteratur ni behöver. Men tänk på att ni kan behöva ett par alternativ att välja på, så inte eventuell väntetid på biblioteket hindrar er från att komma igång.

Planera redan nu för att ett par sammankomster används för redovisning. Räkna med att tre/fyra deltagare redovisar sina läsuppslag per sammankomst och avsätt ordentligt med tid till diskussioner. Det är i dessa diskussioner erfarenheter kommer fram och ger liv åt cirkeln.

När ni planerar er redovisning tänk då på att anteckna under läsningen, så inte de direkta och spontana intrycken av boken glöms bort under tiden fram till redovisningstillfället.

Antologins äldsta texter går tillbaka tusen år i tiden och det finns bidrag från så gott som varje sekel sedan dess. Här finns både prosa och poesi, samt några faktatexter och lite journalistik. Det medför att spännvidden är stor och varje cirkeldeltagare kan ägna sig åt ämnen eller texter som väcker särskilt intresse. Cirkeln kan därför vara ett utmärkt tillfälle att få ägna tid åt ett specialintresse samtidigt som andra deltagare berikar alla deltagares kunskaper, genom sina respektive redovisningar.

Det kan vara en fördel om ni redan vid första sammankomsten talar om era eventuella specialområden, och att ni på så vis får reda på hur cirkeln kan arbeta vidare.

Andra och följande sammankomster

I förordet skriver redaktören att tråden han sökt finna är texter som på skilda sätt korresponderar med varann, samtal och utbyter erfarenheter om Sörmland och om villkoren att leva i landskapet under skilda tider.

Det låter nästan som texterna redan var inbegripna i en studiecirkelverksamhet. Samtal pågår och diskussionen om Sörmland är i full gång.

Redaktören ger också några exempel på vad han avser med att texterna korresponderar med varann. Han sätter inte gränser för samtal, texter från skilda tider berör varann och tangerar i några fall samma personer, ämnen eller platser. Kan man då säga att han rör sig i en "litterär frihet"? Eller ska vi begränsa oss och säga att det helt enkelt är tal om påverkan?

Innan cirkeln går vidare kan det finnas skäl att ta upp en övergripande fråga om vad deltagarna avser med litteratur.

- Vad ska vi använda den till, och varför har så många människor genom århundraden funnit det angeläget att nedteckna sina minnen och erfarenheter?
 - Varför har man lämnat "avtryck" av det liv som levts och vad säger oss dessa avtryck idag?
- Kort sagt, en liten redovisning av vad litteraturen betyder för varje cirkeldeltagare, vad man vill läsa om och vad litteraturen ger läsaren tillbaka. Kanske också spetsa till det och fråga om litteraturen har något att säga oss människor idag, när vi fått så oändligt många fler sätt att ta del av erfarenheter och minnen än att läsa om dem.
- En antologi som sträcker över så lång tid ger ett tvärsnitt av vad som i skilda tider berört och fångslat människorna, och vad de funnit angeläget att nedteckna. Men den säger också något om de skilda tidsåldrarna, att allt inte kunde utsägas på samma sätt som vi gör idag. Vi behöver inte gå längre tillbaka än några decennier för att träffa på att det rent av var omöjligt att säga sådant som idag kan tas i var mans mun, och att nedteckna sådant väckte många gånger inte bara mycket stort uppseende utan kunde också i värsta fall leda till åtal.

Läser man antologin från pärm till pärm ser man hur språk och ton förändrats genom åren. Men man upptäcker också att texter som är flera

hundra år gamla egentligen skildrar sådant som vi kan känna och uppleva även idag, det må sedan vara stunder av glädje och lycka eller minnen av orättvisa och fattigdom. Även naturbilder och andra beskrivningar visar att vi har mycket gemensamt med människor som levtt här tidigare, i andra sekel, och att vi i likhet med dem bara vistas här tillfälligt.

Hur cirkeln ska arbeta kan bara deltagarna svara på. Men ett sätt kan vara att låta sammankomsterna inledas med några korta informationer om de författare och den tid som kommer att behandlas under sammankomsten. Författarpresentationerna i slutet av antologin ger en viss vägledning och i de flesta fall också några tips på andra verk av författarna. Det kan vara en utgångspunkt. Vill deltagarna göra sammankomsterna ännu mer personliga och mer förberedda går det bra att redan mötet innan bestämma vilka som ska svara för introduktionerna, och kanske mellan sammankomsterna spåra upp ytterligare material om författarna eller tiden de verkat i.

Ett sätt att arbeta i cirkelform idag är att läsa och resa. Det kan vara en intressant kombination om man har möjlighet att besöka platser som man känner till genom litteraturen. En resa till några litterära miljöer i Sörmland behöver inte bli särskilt omfattande. Bor man på lämpligt avstånd kan även en dagsutfärd eller två ge stort utbyte. För cirklar som har Sörmland inom resavstånd kan det vara ett alternativ som ger mycket tillbaka.

Förslag till diskussioner, texter och tips på bredvidläsning

Det som nu följer är ingen fullständig redovisning av vilka texter som korresponderar, inte ens hur de gör det. Mycket beror givetvis på vilka infallsvinklar cirkeldeltagarna väljer att ta upp, och vilka erfarenheter deltagarna har. Litteraturen har också den underbara förmågan att kunna skapa möten där sådana inte är planerade eller förutbestämda. En text blir färdig när den möter sin läsare, och vad som sker vid dessa möten kan ingen förklara förrän de två erfarenheterna, författarens och läsarens, mötts och funnit att de berör varann. Det är bl a därför varje människa som kommit i kontakt med litteratur ofta kan redovisa sina upplevelser

av den, och mycket ofta även kan citera sådant som berört eller träffat henne personligen.

Ristningar och runstenar

Runorna är Nordens äldsta skrivtecken. I tusen år, från ca 200 e Kr till ca 1225 skrev vi inte med några andra bokstäver än runorna. Det är längre tid än vi använt våra nuvarande skrivtecken.

Ristningen och runorna talar om något väsentligt som den tidens människor ville bevara. Texter av Karl Asplund, Carl Fries och Ivar Lo-Johansson berättar på skilda sätt med tusen års avstånd om hur vi numera betraktar dessa minnesmärken, att vi har dem hos oss som något självklart. För inte alltför längesen kunde man också använda runstenar till ändamål där man ansåg att de behövdes, t ex vid kyrkobyggen och liknande.

- Vad säger runstenarna er, minnen och episoder?
- Vad är futhanken?
- Vem var Ingvar den vittfarne, varför drog han iväg och vart?

Ivar Lo beskriver en, från hans barndom, tämligen vardaglig syn på runstenarna. I andra noveller, bl a i "Under de gröna ekarna i Sörmland", har han skildrat runstenar ur andra perspektiv.

- Sök gärna upp den novellen och ställ den som kontrast till den i antologin. Det kan leda till ett samtal om hans författarskap.

Läs mer om runor t ex i Lars Rask, *Runläseboken* (Brevskolan, 1990) eller *Trosatraktens runstenar* (Axplock, 1995). Edvard Mats, *Mälardalens sällsamheter* (Rabén & Sjögren, 1973) om *Sigurdsristningen*.

Sagor och sentida tolkare

I *Ynglingasagan* talar Snorre Sturlason om kung Ingjald och kung Granmar av Sörmland. Även Sven Delblanc talar om kung Ingjald och kung Granmar av Sörmland. Och när Albert Engström ger sig av till Ränningehus befinner han sig i själva verket på Hasselbyholms slott i Fogdö, där han bodde en vinter på 10-talet. Tillsammans med sin värd, godsägaren Arvid Hermarck, uppsöker han då Ingjalds borg, som ligger i närheten.

Sagan om Ingjald Illråde är egentligen historien om de uppsvenska landskapens förening till ett rike. Den ger Ingjald ett mycket dåligt rykte, och det finns också tvivel på hans existens.

Men Snorres saga lever och är egentligen den enda källa vi har.

- Vad är det som får en historia, en isländsk saga, att leva i 1 000 år?
- Hur gick det för kung Granmar?
- Varför återkommer författare av idag, som Delblanc, till Granmar och Ingjald?
- Ingjald tillhörde Ynglingätten, svearnas gamla kungaätt vars förste kung enligt Snorre hette Yngve Frej.
- Har du läst eller hört talas om Yngve Frej och i så fall var?

Sök gärna upp *Ynglingasagan*, eller läs om Ingjald Illråde i Alf Henriksons *Svensk historia* (Bonniers, 1966, finns senare i pocketupplaga) eller om Ingjald och Albert Engström i Edvard Mats, *Sällsamheter i Mälardalen*.

Skenässkalder och Vingåkerspoeter

De tre skalderna på Skenås utanför Vingåker, Creutz, Gyllenborg och Oxenstierna, lever kvar bl a beroende på att det före deras diktning knappast fanns någon realistisk naturdiktning på svenska språket. Idag bedömer man kanske inte deras dikt som särskilt verklighetstrogen, högstämheten och iakttagelseförmågan går det att ha synpunkter på. Man ska ha i minnet att de bl a skrev om jordbruksarbetet, något de knappast ägnade sig åt. Men ändå måste man säga att de på sin tid var nyskapande.

Tegnér gav deras diktning sin hyllning i "Sång den 5 april 1836" och för ett halvt sekel sedan, 1945, gav den då mycket unge licentiaten Gunnar Helén, bördig från Vingåker, dem uppmärksamhet i en betydande uppsats.

Även vår tid har en trio Vingåkerspoeter. Äldst i gården är Matts Rying, mångårig radioman, och därefter följer Holger Lewin, som arbetar i arbetardiktens tradition, och den unge och mycket uppmärksammade

Göran Greider. I antologin finns prosalyriska texter av Rying och Greider, samt en prosatext av Lewin.

Vingåkers bibliotek gav 1995 ut en omfattande antologi *Här, i ett annat hörn av Sörmland...*, ett dikttat från Rying med poesi från de sex nämnda samt med Heléns uppsats. I den finns bl a Creutz *Sommarkvåde* och Gyllenborgs *Vinterkvåde*.

Antologin kan säkert biblioteket i cirkelns hemort förmedla.

En redovisning av de tre skaldernas poesi och en liten jämförelse med den nya Vingåkersdikten kan vara på plats vid någon sammankomst. Med den får cirkeln också möjlighet att diskutera poesi från skilda sekel, 1700-talet och vår egen tid.

Sörmlandsskildraren Adolph Törneros

Den nyss nämnde Johan Gabriel Oxenstierna skrev på äldre dar en Journal, en dagbok som han är representerad med i antologin. I den kan man bl a läsa om hans resor i Sörmland i tidigt 1800-tal.

Se gärna hans journal som en liten introduktion till den verkliga Sörmlandsskildraren Adolph Törneros, en älskvärd person som från små omständigheter tog sig fram till professorstiteln i estetik och latin vid Uppsala universitet. Han tillhör våra stora brevskrivare och hans brevsamlingar har givits ut vid flera tillfällen.

Törneros var född i Eskilstuna och han bevarade kontakten med sin mor genom så gott som hela livet. I mycket unga år hade han verkat som informator vid olika herrgårdar och prästhem i Sörmland och han höll kontakterna med flera elever och deras familjer.

I hans brev doftar ett sommarsörmland emot oss, och han hade förmåga att krydda sina epistlar med ett romantiskt språk och personliga iakttagelser.

Sigfrid Siwertz tecknade Törneros porträtt i en bok som bär Törneros namn (Norstedts, 1961) och ett urval av breven, *Sörmland i Adolph Törneros brev*, har förra chefsbibliotekarien Gunborg Nyman sänt ut som årsbok 1994, 200 år efter Törneros födelseår (Lokalhistoriska sällskapet i norra Sörmland).

- Sök upp brevurvalet och ta del av Törneros skildringar av ett sommarljuvt Sörmland.

Utifrån detta kan cirkeln sedan diskutera hur vi har det med brevskrivandet idag. Nu har telefonen blivit vårt sätt att meddela oss med varann och brevet som konversationsform har till stor del tjänat ut.

- Vilka konsekvenser kan det få för framtiden?
 - Kommer man att veta någonting om vad som pågick i vår vardag, när samtalen är borta lika snabbt som orden uttalats?
 - Kan man genom att läsa Törneros brev bilda sig en uppfattning om hur människor levde under de tre första decennierna på 1800-talet?
 - Och vad kan man säga om hans återkommande hemresor till modern?
 - Var han modersbunden trots att han nått yttre framgångar och blivit en man i samhället, eller ska man säga att han aldrig glömdes var han hörde hemma, var han kom från och vem som varit hans stöd ut i livet?
 - Diskutera förhållandet mellan generationerna, hur framstår det i breven och hur talar vi om sådana saker idag?
 - Lägg märke till att Törneros inte enbart är mjuk och vänlig i sin ton. Se vad han säger om att tvingas vänta i Läppe i två timmar.
 - Jämför med våra dagars charterturer, som blir kvar på flygplatser och inte kommer vidare på grund av förseningar etc.
 - Är det ett mänskligt drag genom tiderna att tala om besvärligheter så fort något trasslar till en resa eller något annat man ämnar företa sig?
 - Kan någon göra en jämförelse med samma tid från ett annat perspektiv? Hur hade den arbetande befolkningen det under den här tiden?
- Törneros blev magister, steg i samhället och skriver att människor han mötte på gatan i hemstaden för säkerhets skull tog av sig mössan för honom, han kunde ju vara en betydande person.
- Hur längesen är det vi stod med mössan i hand för överheten?
 - Finns det några nackdelar med att artigheten inte längre är å la mode?

- Har någon reagerat på att man inte lämnar plats för äldre eller kvinnor i bussar?

Sörmlandssångarna

Två poeter från samma generation hyllar Sörmland med varsin dikt, Malmström och Strandberg. Det är den försträmdes som blivit landskapssång och den inledande radens ”Känner du landet...” har blivit något av landskapets signum, som till och med prins Wilhelm använt i en boktitel.

- Vilken av de två hyllningarna tilltalar oss mest idag, den svulstiga som alla kan och känner till eller den mer undanskymda, bortglömda som Strandberg skrev?

Försök få fram några uppgifter om Strandberg. Det finns bl a en levnadsteckning av Per Hallström från 1915 och lokalt i Nyköping har en liten skrift kommit, skriven av journalisten Per Kiang.

Söker ni upp Strandbergs dikter kan ni få tag på hans hyllning ”Till Adolph Törneros skugga”, en dikt som visar att även han kunde uttrycka sig högstämt och svulstigt.

Poesin genom seklen

Innan vi lämnar de äldsta bidragen i antologin kan vi stanna upp en stund och gå igenom dikterna från fyra olika sekel, se hur poesin ändrat ton och form genom åren. Jämför biskop Thomas frihetssång med Skogekärs Bergbos sonett, Bellmans målande epistel och de två romantikerna Sjöbergs och Nicananders poesi samt avslutningsvis Snoilskys dikt om Kolsnaren.

- Vilken eller vilka av dessa skaldar har ni läst eller hört talas om tidigare?
 - Vilket tonläge i poesin passar oss bäst?
 - Villken psalm i psalmboken har Sjöberg skrivit?
- Snoilsky skrev samlingen *Svenska bilder*, känd för många av oss. Där finns dikten om Vita frun, som har starkt Sörmlandsanknytning.
- Sök upp den och jämför exempelvis Snoilskys Sverige med de bilder av sin samtid som Bellman målar upp, och som vi så gärna tar till!

oss än idag.

- Varför lever Bellman så starkt kvar medan de andra mer eller mindre glömts bort?

Det moderna genombrottet

August Strindberg betraktas som förfaren av svensk diktkonst. Med honom skedde det moderna genombrottet, han blev inkörsporten till den moderna svenska litteraturen. Mycket tidigt i sitt liv hade han beröringspunkter med Sörmland, då han under några barndomsår var inackorderad i sörmländska klockargårdar, bl a vistades han i Taxinge-Näsby. Om den tiden har han skrivit i *Tjänstekvinnans son*, 1886, och han återkom till miljön i sin stora dikt *Stadsresan*, som handlar om en fattig klockare i en lantlig socken vid Mälaren.

Men också den sörmländska skärgården skildras av Strindberg, inte minst känner vi till *Hemsöborna*.

Det går att söka upp Sörmland på många ställen i Strindbergs diktning och vill cirkeln ha en mer fullständig bild av detta så beställ fram Carl Olov Sommars *Litterär vägvisare genom svenska landskap. Södermanland* (Rabén & Sjögren, 1984).

Fogelstad

I Julita socken, mitt i den sörmländska jordbruksbygden, etablerade Elisabeth Tamm i mitten av 1920-talet den kvinnliga Medborgarskolan, som bestod i trettio år. Skolan vilade helt på egen grund, mottog aldrig bidrag från stat eller kommun och var öppen för alla åsiktsriktningar.

Om detta har Ada Nilsson, Honorine Hermelin-Grönbech och Moa Martinson skrivit.

Fogelstad var ett mycket djärvt kvinnoinitiativ och saknar egentligt motstycke i vårt land. Det finns därför skäl att ägna dessa framsynta kvinnor uppmärksamhet, och samtidigt ställa frågor om kvinnors situation i samhället då, i tidigt 1900-tal, och idag.

Vidare informationer om Fogelstad kan cirkeln hitta i Ragna Kellgrens *Klasslöst, kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad*, 1987 och Hjärdis Levins *Elisabeth Tamm på Fogelstad*, 1989. Försök också få fram

exempel på verksamheten bl a genom tidskriften Tidevarvet (fråga på biblioteket!) och Elin Wägners skrifter.

Herrskap, bönder och pigor

Sörmland har varit ett landskap för de många och de få, skriver Ivar Lo-Johansson i *Statarskolan i litteraturen* (Författarförlaget 1972). De få har härskat och de många har varit de fås trälar och tjänare. Sörmland är ett landskap där skiktningen mellan samhällsklasser varit stark och tydlig.

Genom att läsa bidragen av prins Wilhelm, Gustav Hedenvind-Eriksson och Ester Blenda Nordström får man en tydlig bild av denna samhällsskiktning.

Nu måste man minnas att Hedenvind-Eriksson är en av "grindstolparna" i svensk proletärlitteratur och att hans tid som bonde kom sent i livet. Men det här kan vara en ingång för vidare diskussioner kring ämnet. Sedan har cirkeln alltid författare som Ivar Lo och Moa Martinson att vända sig till för att ytterligare belysa ämnet.

Ester Blenda Nordström gjorde på sin tid ett ovanligt journalistiskt arbete, när hon tog tjänst som piga för att avslöja förhållandena på landsbygden.

- Kan cirkeln finna några andra exempel på liknande metoder som andra journalister använt sig av på senare år?

Prins Wilhelm var en mycket medveten hembygdsbildare och hans insats under andra världskriget finns bl a nedtecknad i prosa och poesi i volymer med stark beredskapskaraktär.

- Kan han ha sett som sin uppgift att med pennan verka "för landet"?

Barndom och uppväxtår

Flera av författarna vänder tillbaka till barn- och ungdomsår. Det går t ex att peka på syskonen Björn von Rosen och Birgitta Wolf, Gustav Sandgren, Erik G Carlsson, Erik Johansson, Jan Myrdal, Sven Delblanc och Anders Ehnmark.

Deras förhållanden var mycket vitt skilda. Syskonen von Rosen växte upp på ett slott, även prins Wilhelm tangerar den miljön i sitt bidrag. Deras absoluta motpol måste Erik G Carlssons barndom ha varit. Läger vi till Kurt Tucholskys lilla berättelse om barnhemstillvaro finns det säkert en del att diskutera.

Till detta kan läggas Gustav Sandgrens och Erik Johanssons berättelser om fattiga barnomsår som kan ställas mot Jan Myrdals och Anders Ehnmarks skildringar av barn- och uppväxtår utan ekonomiska svårigheter.

Sedan bör man nog komplettera med Sven Delblancs sista böcker, där han ställde inför vetskapen att han går mot döden fortfarande bearbetar sitt förhållande till fadern, som präglade hela hans liv och författarskap.

Går cirkeln utanför antologitexterna finns givetvis goda exempel att hämta hos Moa och Harry Martinson. I Moas fall trilogin med bland annat *Mor gifter sig*, och Harrys *Nässlor* *blomma* och *Vägen ut*.

Fem unga och syrentorparna

Sörmland blev ett viktigt landskap för arbetardikten. Ivar Lo banade sin egen väg och tog strid för statarna, Moa Martinson och Jan Fridegård gick sina vägar mot samma mål.

Men Sörmland blev också ett landskap dit flera unga arbetarförfattare sökte sig, när de ville ut från storstaden Stockholm. Syrentorparna, kallade man dem som slog sig ner ute på landet för att skriva. Framför allt var det i kusttrakterna, bl a kring Trosa, som de levde under en tid.

Artur Lundkvist har skrivit om syrentorparna i *Självporträtt av en drömmare med öppna ögon*, 1966, Gunnar Ekelöf har berört den här tiden i sin prosa och Ivar Lo har skrivit om den i *Författaren* och sin sena memoarkvartett. Mest har ändå tiden där ute hyllats av Erik Asklund i *Livsdyrkarna*, 1963.

Ivar Lo var mycket kritisk till sommarvistelserna på landet. Nog besökte han sina vänner, men inte tyckte han om tendensen i det de skrev och fann som son till en dagsverksorpare ingen romantik i det liv som dessa sommargäster förde. Se självbiografien *Författaren*.

Erik Asklund, Josef Kjellgren, Artur Lundkvist, Harry Martinson och Gustav Sandgren framträdde 1929 i en poesiantologi, *Fem unga*, som blivit mycket välkänd och som man fortfarande återoppar i vår svenska litteraturhistoria. Sök upp den på biblioteket och låt den gärna stå som utgångspunkt för en diskussion om den unga arbetardikten.

Josef Kjellgrens roman *Människor kring en bro* är ett utmärkt exempel på det som brukar kallas kollektivroman, en roman som koncentrerar intresset till en grupp människor som lever under gemensamma villkor.

Memoarer

Som kontrast till den unga, vitala dikten i *Fem unga* kan vi ställa memoarerna. Exempel på sådana kan vi finna bl a hos Bertil Malmberg, Karl Asplund och Tora Dahl.

I Tora Dahls långa memoarserie finns inblickar i syrentorparnas liv, tillsammans med sin make Knut Jaensson umgicks hon flitigt i kretsarna.

Karl Asplund finner man lättast i kretsen kring prins Wilhelm på Stenhammar i Flen. Han har skrivit flera verk som knyter an till umgänget med prinsens. Deras vittra krets var en annan än den som rörde sig kring syrentorpen.

• Sök gärna upp Asplunds minnen och ställ dem som kontrast till syrentorparnas värld och umgängesliv så får ni två skilda bilder av litterärt men i båda fallen mycket spirituellt umgänge.

Malmberg arbetade efter tiden i Mariefred på Nya Dagligt Allehanda, som ägdes av Axel Wenner-Gren. De inledde en bekantskap som medförde att Malmberg under tio år bodde på Sotholmen, som ligger vid Häringe. Den tiden har Malmberg skildrat i en andra memoar del och det är förutom kontakterna med Wenner-Gren möten med Karl Gerhard och Greta Garbo. Även detta kan ses som kontrast till syrentorparens bebyggare.

Nyckelromaner och motböcker

Romaner där huvudpersonerna kan identifieras med verkliga personer brukar vi kalla nyckelromaner. Det är inte ovanligt att detta väcker viss uppmärksamhet och leder till motböcker.

Fritiof Nilsson Piraten avfärdade på sin tid allt sådant genom att säga: "Man kan inte skriva om en synål utan att nån enögd jävel känner sig utpekad."

Att bonden som Ester Blenda Nordström tog anställning hos kände sig utpekad och anlitade en s k "spökskrivare" för att ge sin version av Nordströms vistelse på gården är känt. Däremot brukar det inte vara

alltför välbekant att krafter sattes in för att bemöta Ivar Lo-Johanssons statarskildring *Godnatt, jord*. Det fanns röster som var emot Ivar Los skildring av statarna, och motboken eller vitboken som kom till deras "försvar" hette helt följdriktigt *Godmorgon, jord*.

Två av bidragen i antologin betraktades som nyckelromaner och möttes med kraftiga protester. Gustaf Hellström hade i många år bott på Utö om somrarna och när hans roman *Storm över Tjurö* kom ut upplevde den bofasta befolkningen att han skildrade deras liv, och protesterade.

Berit Spong var maka till rektorn i Strängnäs och hennes "tilltag" att skildra människorna i den infakterade striden i stan i romanen *Sjövinkel*, ledde till att krafter tog saken i egna händer och skrev en motbok, där åtminstone deras sanning kom i ljuset.

- Har cirkeln fler exempel att redovisa inom dessa områden så gör gärna det.
- Diskutera också ämnet som sådant, att känna igen sig i skrift.
- Hade Piraten rätt i sin tolkning?
- Hur var det Karl Gerhard så? De människor han skrev och sjöng om i sina revyer försökte göra sitt bästa för att inte ta åt sig, för det var ännu värre att inte bli omnämd i hans texter. Figurerade man i hans revyer var man ändå någon, annars var man en nolla.

Folkets park och kulturen

Mötesplatser var något som den unga arbetarrörelsen var tvungen att skaffa sig, när den etablerade sig i vårt land. Folkparkerna blev platser där man kunde förena mötesverksamhet med välbehövliga rekreationsområden. Det fanns unga viljor som såg folkparkerna som "gesällprov i praktisk socialism", hem som man byggde gemensamt och som man var tvungen att vårda väl och vårda. Det var där man visade ett borgarsamhälle att man inte rasade och förstörde det samhället byggt upp, utan byggde sina egna bon.

Folkparken blev platsen där man skulle bygga sin egen kultur, men där man ganska tidigt gick en annan väg och anammade en borgerlig kultur. Man kom i konflikt med bondkomikerna, ansåg dem inte fina nog trots att de bar med sig ett budskap som var gångbart hos den arbetande befolkningen med förankring bakåt på landsbygden men ställde borgarna

utanför, då de saknade referensramar. I stället tog man gärna del av operettsång och med tiden anammade man också den borgerliga kulturens alla värderingar.

Sådant kan vara intressant att diskutera, då det i sin förlängning bär med sig våra värderingar idag, när vi i brist på annat talar om finkultur och i bästa fall om folklig kultur. Men det är en tämligen meningslös strid, ty egentligen säger den ingenting.

Det enda som betyder något är att kultur är viktig när den angår människorna.

I antologin finns två bidrag som tar upp folkparksfrågan. Det ena är Fritz Stenlunds novell, som utspelar sig kring sekelskiftet och talar om folkparken som kom till under strejkdagar. Det andra bidraget är Örnulf Tigerstedts intervju med folkparkschefen i tidigt 50-tal, när parken blivit "var mans egendom" och då även kungligheter kan tänka sig att besöka den.

Låt detta vara utgångspunkt för diskussioner om kultur, om arbetarrörelsens kultursyn om så önskas och vad man i så fall gjorde av folkparksidéerna.

Soldater

Den gamla sörmländska exercisplatsen Malma hed dyker upp i Lars Widdings bidrag. Från hans horisont är det befälet som kommer till tals. I avsnittet från Kerstin Ekmans roman är det kvinnornas situation som gäller, hon som blev kvar när soldaten skulle ut på möte.

Det här kan leda till diskussioner om man/kvinna, militär/civil, krig/fred etc. Men det kan också vara en inkörsport till efterforskningar kring det gamla indelningsverket, främst skildrat av Vilhelm Moberg i *Raskens*.

Vi sörmälningar har Evert Wahlberg i Strängnäs, en forskare som i 40 år ägnat all sin fritid åt att insamla uppgifter om Södermanlands regemente och dess soldater under indelningsverkets tid. Flera skrifter från Wahlberg berättar om soldaternas liv och arbete, deras torp och familjer. Självt är han som gammal militär mycket insatt i vad som utträttats av sörmländska soldater. Han kan vara en källa att ösa ur,

oavsett om cirkeldeltagarna vill få skildringar av indelningsverket eller kanske av rent släkttforskningsintresse få reda på var en gammal anhörig verkade som soldat.

Skolor

Det går att se på skolan ur tre skilda perspektiv i antologibidragen.

Vilhelm Moberg berättar om studier som kom till då han kände ett behov av att förkovra sig. Han slet, och kände att han var tvungen att lyckas då han själv bekostade vistelsen i skolan i Katrineholm.

Anders Ehnmark berör en passant skolvärlden och talar om läroverksbarnen som rekryterades ur borgarklassen. Han nämner också Solbacka, internatskolan i Stjärnhov dit barn skickades för att ta studenten när man inte lyckades på hemmaplan.

Jan Guillou kom till Solbacka, gick där en tid och har skrivit en roman om en inte alltför ljus tid som internatelev. När Guillou talar om skolan framhåller han att vistelsen där kunde ske tack vare att familjen sålde en tavla.

Detta kan ge upphov till diskussioner om skolan förr i världen, när borgarbarnen var de enda som hade tillträde till högre undervisning, och den svenska skolpolitiken som skulle ge alla möjlighet till utbildning.

- Vart är vi på väg idag?
- Ska vi tillbaka till den tid när segregerade klasser ledde till att utbildning och undervisning var de få förunnade?
- Vad betyder 90-talets skolpolitik för framtiden?
- Var det bara en kort parentes där alla "kunde ta studenten"?

Öar, backar, platser och deras namn

Erik Asklund låter sjökortet vara utgångspunkt för tankar om namn på öar och skär. Även Sören Fallberg använder önamnen i sin dikt och säger dessutom att han får läsa i Asklunds böcker om vad kollegan har för sig.

I förordet nämner redaktören att Ivar Lo besökte Fallberg och att de resonerade om ursprungliga betydelse som gett namn åt öar och backar. Vad som sägs är att bakom namnen ligger för det mesta en mycket realistisk beskrivning av vad platsen använts till: Fårön var ett ställe där man hade får etc. Ibland händer det att senare tiders bebyggare gärna ser

något poetiskt i det gamla namnet, ger det innebörder det aldrig haft. Asklund tangerar detta i sin berättelse.

Det här kan vara utgångspunkt för ett litet samtal om namn och deras betydelse, samt vad viss okunskap om flyddade tider kan leda till. Vi ska ta ett par små exempel hämtade från Eskilstuna.

När stadshotellet stod färdigt i sent 30-tal döptes de mindre konferens- och sällskapsrummen efter tidigare industriidkare som varit verksamma i stan. Det gav rummen namn som Rimmansrummet, efter Sven Rinman, direktör och bergsråd på 1700-talet och en av de ansvariga för stans fristad. Schröderstiernas rum, efter Samuel Schröderstierna, direktör för finsmidet vid samma tid. Hotellets tredjeklassrestaurang fick namnet Skärgården, vilket förklaras av att hotellet byggts på samma tomt där stans fältskår tidigare hade sin mottagning. I folkmun hade det alltid kallats att man gick till Skärgårn, om man skulle besöka fältskåren.

Då nya ägare trädde till i tidigt 80-tal saknade dessa lokal förankring och ansåg att konferensrummen enbart hade krångliga och svåra namn. De döpte om samtliga utrymmen, tog fäste på Skärgården, döpte den nya stora samlingsalen till Havet och gav konferensrummen namn efter öar i Stockholms skärgård.

Så förlorade stans största hotell den lokala prägel och lever nu med namn som saknar förankring i stan och är helt främmande för miljön. Stan har aldrig varit någon skärgårdsstad.

Ett annat exempel är Snopptorp, ett område i stans södra del. Namnet är känt sedan 1400-talet, platsen blev senare ett frälsehemman under en herrgård strax utanför stan, varifrån det senare "avsnoppades". En Snopptorpsgata har funnits i stan i mer än ett sekel och är idag till stor del en villabebyggelse. En till stan nyinflyttad familj bosatte sig på gatan. Efter en tid skrev kvinnan i familjen till myndigheterna och begärde att kommunen skulle byta namn på gatan, då hon inte kände sig attraherad av och även hade vissa besvär med "den sexuella anspelningen" i gatunamnet. Naturligtvis avsvogs hennes begäran.

Båda exemplen visar hur okunskap och ovilja att ta reda på den historiska bakgrunden leder till fullständigt felaktiga slutsatser.

Vänskap

Vi har tidigare talat om vänskap bl a mellan de tre skalderna på Skenäs.

Tre andra mycket tydliga exempel på vänskap kan man utläsa i några av texterna i antologin. Att Svante Lundkvist och Olle Svensson delade en vänskap går inte att ta miste på. Likaså finns det en starkt uttalad vänskap mellan Pär Rådström och Stig Claesson, det upptäcker den som läser Claessons roman *Om vänskap finnes*. Man kan också hitta en stark vänskap mellan Ivar Lo-Johansson och Jan Fogelbäck, närmast ett far/sonförhållande.

Till detta, och i anslutning till förra avsnittet, kan vi också tala om behovet av att vara förtrogen med sin bakgrund. Se t ex hur Barbro Alving på ett mycket fint sätt visar förtrogenhet med sitt ursprung. Från dessa texter kan samtal om vänskap och förtrogenhet växa fram.

Arbete, arbetsliv, arbetarförfattare

Flera av texterna skildrar arbete och arbetsliv. Exempel på det kan hämtas från Hedenvind-Eriksson, Erik Johansson, Stig Sjödin, Holger Lewin, Carl Henrik Svenstedt och Ingemar Svensson. I dessa texter rör det sig högst påtagligt om yrken och arbetsliv som vi i dagligt tal förknippar med arbetare, dvs inte några "manschettproletärer" eller tjänstemän.

I vår svenska arbetarlitteratur, unik på många sätt, har arbete och arbetsliv varit liktydigt med villkoren för arbetare. En gång växte arbetarlitteraturen fram sida vid sida med fackliga organisationer, närmast avses Ivar Los samarbete med Lantarbetarförbundet. Men motsatsen har också funnits, att den etablerade fackliga rörelsen inte varit särskilt attraherad av arbetardikten eller arbetarförfattarna; Kurt Salomonson kan ses som ett exempel.

Utifrån detta kan en diskussion om den svenska arbetarlitteraturen växa fram, exemplet är så många att det är en överloppsgärning att hänvisa till någon särskild författare eller roman.

- I stället bör vi fråga oss vad arbetarlitteraturen har att säga oss idag.
- Är dess tid förbi?
- Vad skall en författare som vill arbeta i arbetardiktens tradition skriva om?

- Är det fortfarande angeläget att skildra arbetslivet eller måste perspektivet vidgas?

Poesin under vårt sekel

Antologin ger flera exempel på svensk poesi från vårt sekel. Stora poeter som Gunnar Ekelöf, Harry Martinson, Johannes Edfelt och Ragnar Thoursie har sin givna plats i en Sörmlandsantologi. Självskrivnen är också Bo Setterlind, som verkligen nådde ut till publiken med sin dikt. Men här finns också visor, Taube och Olrog, samt poesi från pennor som inte fått samma publika gensvar.

Genom att söka upp några diktsamlingar från de representerade poeterna och studera dem närmare än vad som varit möjligt i antologin kan cirkeln gå vidare, pröva vårt sekels poesi mot den äldre och mer formstränga poesin som vi tidigare talat om.

- Vad säger oss dagens poesi, vad talar dagens poeter för språk, är det lättare att nå fram till dem än till den äldre poesin, och vad är egentligen dikt?

De förslag som lämnats i studiehandledningen gör inte anspråk på att ha utfömt möjligheterna att hitta ämnen att diskutera kring de skilda bidragen, utan skall mer ses som förslag till några tänkbara infalls-vinklar.

Illustrationerna

Avslutningsvis ska sägas något om illustrationerna. De kan lämpligen diskuteras efter läsningen av Larry Sährendals novell "Utflykten" som skildrar ett möte med en konstnär. Är det så här vi ser på konst?

Redaktören har aktivt samarbetat med tre sörmländska konstnärer som representerar tre helt olika konstnärstyper. En kort presentation kan vara en väg in i studiecirkeledtagarnas samtal.

Harry Karlsson, Mariefred, är med sina illustrationer den bome tidningstecknaren, fostrad i en lång tradition och med mångårigt medarbetarskap i Dagens Nyheter. Harry har främst skildrat livet i sin hemstad vilket han också berättar om i boken *Harry Karlsson från Mariefred*, som utkom i samband med hans 70-årsdag våren 1996. Den

är fylld av minnen och mängder av teckningar. Sök gärna upp den och ströva vidare i Harrys konstnärskap, eller res till hans Mariefred och möt honom.

Knut H Larsen kommer ursprungligen från Mosjøen, Nordland i Norge, men lever sedan ett 20-tal år i Flen. Han har utfört sina illustrationer som linoleumsnitt, en grafisk teknik som innebär att han skär ut sina bilder spegelvänt och trycker dem. Han går därmed tillbaka till en gammal tradition, då böcker i äldre tider illustrerades med träsnitt. Hans illustrationer är kraftfulla och avser snarare att återge stämningar än att skildra bestämda platser.

Jörgen Palle Jensen kommer från Bornholm, Danmark, men har verkat i Eskilstuna sedan 50-talet. Han är en expressiv (uttrycksfull) tecknare som vill fånga ögonblicket, några hastigt nedtecknade linjer som förlitar sig på det tecknade streckets egen kraft. Även detta ett sätt att skildra en stämning mer än en exakt återgivning.

De tre konstnärerna målar också olja och är lika vitt skilda i den genren som i sina teckningar. Knut och Palle ställer också upp om cirkeldeltagarna vill besöka deras ateljéer.

Det går att föra resonemang om de tre temperamenten, diskutera hur Harrys bilder står orden närmast, nästan underordnar sig texten och blir illustrationer på klassiskt sätt, medan Knuts snitt har tyngd och kräver rymd, och Palles teckningar på likartat vis lever sitt eget liv och inte strävar efter att återge något annat än en stämning.

Övriga illustrationer i boken är hämtade från äldre böcker eller bevarade från texter där de är originalillustrationer. Det senare fallet avser illustrationerna till bidragen från Erik Asklund, Werner Aspenström och Ragnar Thoursie.